

در درس گذشته با ضرورت تشکیل حکومت اسلامی پس از پیامبر اکرم ﷺ و چگونگی انتخاب جانشین آن حضرت آشنا شدیم. در این درس می خواهیم به شناخت ویژگی ها و خصوصیات حکومت اسلامی بپردازیم و ببینیم که این حکومت چه تفاوت هایی با سایر حکومت ها و نظام ها دارد.

۱۱ شورا و مشورت

شورا بر وزن فُعَلَى، اسم مصدر از «تشاور» و از ریشه «شور» به معنای عسل و یا برداشت عسل از محل است. در اصطلاح، به معنای مشورت و اظهار نظر و ابراز عقیده و رأی در کار است. اصل مشورت، یکی از اصول مهم حکومت اسلامی است و قرآن کریم بر آن تأکید کرده و خطاب به پیامبر اکرم ﷺ می فرماید :

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ	به مهر الهی با ایشان نرم شدی و اگر درشت خوی سخت دل بودی از گرد تو پراکنده می شدند پس آنان را ببخش و برای آنها آمرزش طلب کن و در کارها، با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست می دارد
--	--

آل عمران، ۱۵۹

پیامبر اکرم ﷺ به امر خداوند متعال، مؤمنان را کرامت بخشید و لیاقت و شایستگی انسانی را در وجودشان به آنان نمایاند تا بتوانند پس از رسول خدا ﷺ امور جامعه خود را حل و فصل کنند و به پیش ببرند. البته پیامبر اکرم ﷺ در امر تشریح و احکام اسلامی با کسی مشورت نمی کرد و آنچه را که حکم الهی بود به اجرا درمی آورد. موارد مشورت ایشان مربوط به کیفیت اجرای برخی از کارها بود. به طور مثال، وقتی احزاب و مشرکان مکه به سوی مدینه لشکرکشی کردند، رسول خدا فرمان جهاد و دفاع را صادر کرد. اما در مورد کیفیت دفاع با مسلمانان مشورت کرد. در این مشورت بود که سلمان فارسی پیشنهاد داد اطراف مدینه خندق حفر کنند تا مشرکان نتوانند مدینه را مورد تعرض یکباره خود قرار دهند. رسول خدا ﷺ نیز این پیشنهاد را پذیرفت و مسلمانان به حفر خندق پرداختند.

هم اندیشی

درباره اصل مشورت با یکدیگر گفت و گو کنید و بگویید که تصمیم گیری بر اساس مشورت چه مزایایی دارد؟

یکی از سوره‌های قرآن کریم «شورا» نام دارد. در همین سوره، ضمن آیاتی که برخی از ویژگی‌های مؤمنان را بیان می‌کند، چنین می‌خوانیم:

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ
وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ
و کسانیکه [ندای] پروردگارشان را پاسخ [مثبت] داده
و نماز برپا کرده‌اند
و کارشان در میانشان مشورت است
و از آنچه روزیشان دادیم انفاق می‌کنند

شوری، ۳۸

اصل شورا، یک اصل ثابت و تغییرناپذیر است اما از نظر وضع ظاهر، پیوسته دگرگون می‌شود و تنها کارداناان و اهل بصیرت مجاز به دادن چنین تغییراتی هستند.

عموم مؤمنان و مسلمانان عضو شورا هستند و در حدود قوانین و مقررات اسلامی طرف مشورت قرار می‌گیرند. اما چون برای همه مسائل، اجتماع و نظرخواهی همه مردم ممکن نیست، روش‌های مختلفی برای شورا به کار می‌برند؛ مثلاً مردم افرادی را که در میان خود به صداقت، امانت‌داری و تقوا و علم مشهورند به‌عنوان نماینده انتخاب می‌کنند تا در مسائل خاص اظهارنظر نمایند و تصمیم‌گیری کنند. شرط اصلی چنین انتخاب‌هایی آگاهی و آزادی انتخاب‌کنندگان است تا بتوانند بدون اغفال و در آزادی کامل کسی را که تشخیص می‌دهند برای شورا مناسب است، انتخاب کنند. یکی از مهم‌ترین شوراها، شورای خبرگان یا «اهل حلّ و عقد» است که دربارهٔ مهم‌ترین مسائل حکومت اسلامی، از جمله تعیین خلیفه و امام اظهارنظر می‌کند و شخصی که دارای شرایط رهبری است، به خلافت برمی‌گزیند.

نمونه‌یابی

امروزه نمونه‌های مختلفی از شورا در کشور ما وجود دارد. چهار مورد از آنها را نام ببرید و توضیح دهید که هر کدام دربارهٔ چه مسائلی مشورت می‌کنند.

یکی از مهم‌ترین انتخاب‌های مردم، انتخاب خلیفه و پیشوای مسلمانان است. چنانچه کسی بدون داشتن شرایط و بدون رأی و نظر شورای منتخب مردم قدرت حکومت را به‌دست بگیرد، دیگر عنوان خلیفه و پیشوایی مردم در مورد او مصداق ندارد؛ بلکه عناوینی مانند شاه، سلطان، دیکتاتور و مانند آن در مورد او صدق می‌کند که در اسلام جایگاهی ندارد.

۲ حضور مردم

پایه‌های حکومت اسلامی بر پذیرش مردم استوار است. وقتی مردم به دین اسلام و پیامبری پیامبر اکرم ﷺ ایمان آوردند، و جامعه اسلامی تشکیل شد، امکان تشکیل حکومت اسلامی به وجود می‌آید. به همین جهت، لازمه اقتدار حاکم اسلامی قبول وی از جانب مردم است. در این صورت است که خلیفه و امام می‌تواند برنامه‌های خود را به اجرا درآورد و مردم را در جهت اهداف و برنامه‌هایی که دارد به فعالیت و کار و تلاش تشویق نماید. اگر خلیفه مورد قبول مردم نباشد، حکومت به سمت دیکتاتوری و استبداد حرکت خواهد کرد و از مردم جدا خواهد شد و در مواقع سخت، مردم از آن پشتیبانی نخواهند کرد. به همین جهت باید همواره یک رابطه عاطفی میان حاکم جامعه اسلامی و مردم وجود داشته باشد تا مردم حاکم را از خود بدانند و از او حمایت کنند.

تفکر در آیات

در آیه ۱۵۹ آل عمران بیندیشید و نکاتی را که درباره رابطه مردم با رهبر جامعه اسلامی است، استخراج نمایید.

۳ استقلال سیاسی

حکومت اسلامی رابطه خود با سایر ملت‌ها و حکومت‌ها را بر اساس موازین اسلامی تنظیم می‌کند. مطابق با این موازین، به هیچ حکومتی اجازه نفوذ و دخالت را نمی‌دهد؛ با کشورهایی که روابط عادلانه متقابل را رعایت کنند، رابطه برقرار می‌کند و در مقابل کشورهایی که بخواهند به سرزمین اسلامی یا منافع آن تجاوز نمایند، سرسختانه و با شجاعت می‌ایستند و مقابله می‌کند.

تفکر در آیات

در آیه ۱۴۱ سوره نساء بیندیشید و رهنمود آیه درباره رابطه دیگر کشورها را توضیح دهید.

تفاوت حکومت اسلامی با حکومت‌های به سبک غربی

حکومت دمکراتیک یا مردم‌سالار، حکومتی است که در آن خواست اکثریت مردم تعیین‌کننده شکل نظام و قوانین اساسی جامعه است، نه خواست و اراده فرد یا گروهی خاص که البته همین ویژگی هم در دنیای کنونی به درستی اجرا نمی‌شود. حکومت‌هایی که امروزه به حکومت‌های دمکراتیک شهرت دارند، حکومت اقلیت ثروتمندان و سرمایه‌داران بر اکثریت مردم است. سرمایه‌داران بزرگ در کشورهای غربی، با تکیه بر ثروت عظیم و تبلیغات قوی و نفوذ در ارکان حکومت، افکار مردم را به سوی اهداف و شخصیت‌های موردنظر خود جلب می‌کنند و آرای آنها را به دست می‌آورند.^۱

نظام اسلامی حقیقتاً با خواست اکثریت مردم تشکیل می‌شود. اما این تفاوت مهم را با نظام‌های دمکراتیک دارد که مبنای نظام اسلامی حاکمیت اراده و قانون الهی بر همه بخش‌های جامعه است. نظام اسلامی زمانی در کشوری استوار می‌شود که اکثریت مردم بپذیرند که زندگی فردی و اجتماعی آنها مطابق با قانون الهی اداره شود. به همین جهت، این نظام، «مردم‌سالاری دینی» نامیده شده است. دمکراسی‌های رایج در جهان، هدف خود را تأمین خواسته‌های دنیوی مردم قرار داده و نسبت به ارزش‌های الهی بی‌اعتنا هستند و گاهی هم با آن مخالفت دارند. اما هدف اصلی در حکومت اسلامی آن است که با برقراری عدالت اجتماعی، زمینه‌های رشد و تعالی مردم را مهیا کند و ارزش‌های اخلاقی اسلام را گسترش دهد.

رابطه متقابل مردم با خلیفه مسلمانان

همان‌طور که نظام اسلامی بدون خواست و پذیرش مردم شکل نمی‌گیرد، بدون دخالت و حمایت مردم نیز تداوم نمی‌یابد. مردم باید برای دوام نظام و رشد و پیشرفت آن در همه ابعاد زندگی تلاش کنند و با انجام وظیفه امر به معروف و نهی از منکر و دعوت به خیر، خوبی‌ها را در جامعه گسترش داده و مانع ظهور بدی‌ها و منکرات گردند. آنان حتی وظیفه دارند نسبت به خلیفه و کارگزاران او ناصح باشند و با تذکرات خود آنان را در انجام مسئولیت‌ها یاری کنند و مشاوره دلسوز برای آنان باشند.

خلیفه و امام مسلمانان نیز باید نسبت به همه مردم مهربان باشد، راه استبداد را پیش نگیرد، با مسلمانان مشورت کند و بداند که خداوند بر او حاکم و ناظر است. عدل را که مهم‌ترین وظیفه حکومت است در جامعه گسترش دهد و میان مردم بر عدل و داد حاکمیت کند. رضایت عمومی را بر رضایت خواص و نزدیکان ترجیح دهد، با افراد شجاع مشورت کند، نیکوکار را تشویق و بدکار را سرزنش نماید. پاسدار طبقات محروم و مستضعف جامعه باشد، به وضع آنان رسیدگی کند و کارهای فراوان حکومت مانع

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر به کتاب «نظم‌های کهنه و نوین جهانی» اثر نوام چامسکی از انتشارات اطلاعات مراجعه کنید.

رسیدگی به آنان نگردد. در مقابل آنان متواضع و فروتن باشد و آنان را نزدیک‌ترین طبقات به خود بداند. در اجرای قوانین و حدود الهی تحت تأثیر هیچ‌کس واقع نشود و با شجاعت دین خدا را در جامعه پیاده کند.

تدبیر در قرآن

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا
لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ...
و این چنین شمارا امتی میانه قرار دادیم
تا بر مردمان گواه باشید
و پیامبر بر شما گواه باشد
بقره، ۱۴۳

وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ
يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ
وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
باید از شما مردمی پدید آید
که مردم را به سوی خیر دعوت نموده
امر به معروف و نهی از منکر کنند
و آنان همان رستگارانند
آل عمران، ۱۰۴

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا
وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتِ
وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
و مانند کسانی نباشید که پراکنده شدند
و با هم اختلاف پیدا کردند
بعد از اینکه دلایل روشن برایشان آمد
و برای آنها عذاب عظیمی است
آل عمران، ۱۰۵

در آیات بالا بیندیشید و پیام‌هایی را که با موضوعات درس ارتباط دارد، استخراج کنید.

اندیشه و تحقیق

- ۱ تأثیرات شورا در حکومت اسلامی و مسائل امت اسلام را با یکدیگر مقایسه نمایید.
- ۲ تفاوت‌های حکومت اسلامی با حکومت‌های رایج در میان انسان‌ها را از نظر رابطه متقابل حاکم و مردم یافته، ویژگی‌های مثبت حکومت اسلامی را در این میان بیان کنید.